

УДК 378.371.13.

DOI 10.33251/2522-1477-2020-8-37-42

БОНДАР Вікторія Григорівна,викладач кафедри дошкільної освіти, Черкаський
національний університет імені Б. Хмельницького
ORCID 0000-0001-8874-4319

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті на заявлену тему авторка наголошує, що підготовка нового компетентного учителя є одним із провідних завдань реформування освіти в Україні. Успіх реалізації усіх ланок педагогічної підготовки майбутніх учителів до здійснення позакласної роботи у початковій школі визначається впровадженням у практику навчання нових підходів до його організації і сучасних педагогічних технологій. Важлива увага звернена на виокремлення педагогічних умов, що сприяють підвищенню якості підготовки майбутніх учителів до позакласної роботи у початковій школі.

Ключові слова: професійна освіта, майбутній учитель, педагогічні умови, підготовка майбутніх учителів, початкова школа, позакласна робота.

Постановка проблеми. Модернізація вищої освіти України здійснюється на засадах нової парадигми, сутнісними рисами якої є гуманітаризація, інформатизація, особистісна траєкторія розвитку майбутніх учителів. Саме тому постає необхідність внесення змін у зміст та способи розгортання професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, суттєво змінюючи вимоги до рівня їхнього професіоналізму, інтелектуальних, соціокультурних та моральних якостей. Багатоаспектна фахова підготовка діяльності учителя початкової школи потребує компетентного спеціаліста, здатного ефективно вирішувати завдання початкової школи. Вирішення цієї проблеми потребує пошуку ефективних та оптимальних шляхів реалізації фахової підготовки майбутніх учителів. Адже саме вчитель початкової школи вирішує складне завдання закладання основ наукового світогляду школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість підготовки майбутнього учителя до позакласної роботи у початковій школі неодноразово наголошувалась науковцями. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають особливості професійної підготовки учителя у закладі вищої освіти (О. Абдулліна, Р. Гуревич, Н. Мойсеюк, О. Пехота, М. Сметанський, Г. Філонов, О. Шестопалюк, В. Шахов, Н. Щуркова та ін.); теоретичні і методичні основи підготовки педагогів школи I ступеня (Н. Бібік, В. Бондар, П. Гусак, О. Кучерявий, С. Литвиненко, Д. Пашенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та ін.). Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань підготовки майбутніх учителів до здійснення позакласної роботи у початковій школі дав змогу дійти висновку, що напрацьовані матеріали потребують подальшого осмислення й аналізу. Адже в умовах зміненого суспільного середовища до майбутнього учителя висуваються більш широкі вимоги. Це не тільки володіння обсягом загальнонаукових і спеціальних знань, який постійно збільшується, але й моральна чистота, вимоглива доброта, душевна щирість, любов до дітей. Усе це має професійний статус. Успіх реалізації усіх ланок педагогічної підготовки майбутніх учителів визначається впровадженням у практику навчання нових підходів до його організації і сучасних педагогічних технологій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна професійна підготовка майбутніх учителів до позакласної роботи у початковій школі базується на їхній підготовці як високопрофесійних фахівців, ознайомлених з сучасними світовими вимогами до навчально-виховного процесу школи першого ступеня, підготовлених до організації навчальної діяльності молодших школярів як педагогічної взаємодії, що спрямована на

здатність забезпечити реалізацію творчого потенціалу учнів [8, с. 64]. В умовах модернізації системи освіти в Україні суттєво змінюються вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів до позакласної роботи, оскільки «основою всіх перетворень в освіті має стати реальне знання потенційних можливостей дітей, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості» [8, с. 15]. Пошуки оптимальних умов професійної підготовки майбутніх учителів до позакласної роботи у початковій школі проходять у контексті сучасних освітніх парадигм (культурологічної, ціннісної, компетентнісної та ін.).

Метою статті є обґрунтування умов підготовки майбутніх учителів початкової школи у контексті сучасних освітніх парадигм до здійснення ними позакласної роботи з учнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна із особливостей позакласної роботи полягає в тому, що дитина не боїться отримати незадовільну оцінку. Спираючись на унікальність і неповторність кожної дитини, учитель має розвинути отримані знання, перетворити їх у соціальний досвід. Завдяки цьому нейтралізується функціональний підхід до дитини, фрагментарність у вихованні, інтелектуальні перевантаження.

У контексті пошуку шляхів розбудови навчально-виховного процесу сучасна освіта активно переходить на позиції людиноцентризму (В. Кремень), згідно з якими духовно-ціннісний зміст освітнього процесу набуває першорядної значущості. У «Основних орієнтирах виховання учнів...» зазначено, що основою сучасного виховного процесу є людина як найвища цінність, а провідною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе [7]. Для учителя початкової школи актуалізується перехід до дитиноцентризму (О. Савченко), який визначає своїм головним суб'єктом впливу дитину як унікальну, цілісну, самоцінну особистість із широкими можливостями для самоактуалізації. З огляду на це, зростає роль формування у дітей суспільного досвіду як основи осмислення ними зовнішнього буття і власного внутрішнього світу.

Поняття «підготовка майбутніх учителів початкових класів до позакласної роботи» ми розглядаємо як багатофункціональний процес, орієнтований на усвідомлення мотивів, потреб в організації позакласної роботи; оволодінні відповідними знаннями, уміннями, навичками у процесі навчально-пізнавальної та самостійної роботи; оволодіння сучасними технологіями його організації. Результатом професійнопедагогічної підготовки майбутнього учителя початкової школи є його готовність до організації позакласної роботи.

Ефективне розв'язання окресленої проблеми, якість отриманих результатів залежатиме від створення відповідних педагогічних умов. Педагогічними умовами продуктивності процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи можуть бути обставини, що сприяють розвитку творчої активності, реалізації творчого підходу до розв'язання проблем виховання молодших школярів, активізації творчого потенціалу особистості майбутніх фахівців, забезпеченню позиції активних суб'єктів діяльності, гармонійному пізнанню навколишньої дійсності.

Н. Кудінова наголошує, що підготовка майбутніх фахівців у професійній сфері має системну детермінацію (внутрішню й зовнішню). До першої відносять соціальні чинники й умови самореалізації, до другої – особистісні властивості [5, с. 227]. У ракурсі педагогічних умов нас цікавить зовнішня детермінація.

Л. Коростильова пропонує враховувати суб'єктивні й об'єктивні чинники, які впливають на зміст і динаміку процесу підготовки: залежні від людини (суб'єктивні) – ціннісні орієнтації, бажання й можливість людини працювати з собою, рефлексивність, моральні якості, воля та ін.; не залежні від людини (об'єктивні) – соціально-економічна ситуація в країні, рівень життя, матеріальна забезпеченість, вплив на людину засобів масової інформації, екологічний статус життя людини [4].

На нашу думку, безпосереднім середовищем підготовки майбутніх учителів початкової школи є індивідуальний освітній простір – динамічна система, структурні елементи якої (змістовний, технологічний, комунікативний, рефлексивний) особистість використовує для саморозвитку. У межах індивідуального освітнього простору відбувається

як освоєння зовнішнього освітнього простору, так і перебудова останнього під впливом внутрішньої сутності особистості, тобто інтеграція внутрішньо-індивідуального та зовнішньо-соціального в єдиний багатовимірний освітній простір індивіда.

Професійна підготовка майбутніх учителів на етапі навчання у закладі вищої освіти є можливою при дотриманні комплексу педагогічних умов: організація навчального процесу в рамках діяльнісного, аксіологічного та контекстного підходів, які забезпечують прийняття майбутніми учителями цінностей професійної діяльності; перехід від предметних знань до професійного мислення, професійної діяльності й мотивації та розв'язання фахових завдань; активізація пізнавальної діяльності та розвиток усвідомленої суб'єктної позиції до виконуваної діяльності, з високим ступенем наближення до реальної професійної праці [6].

Ми вважаємо, що підготовка майбутніх учителів початкової школи до позакласної роботи на етапі навчання у закладі вищої освіти, є ефективною за дотримання таких педагогічних умов: переведення студента в позицію суб'єкта навчально-професійної діяльності, у результаті чого для нього відкриваються особисті сенси такої діяльності, виникає потреба в саморозвитку й самореалізації; створення сприятливого психологічного клімату, що сприяє зняттю психологічних бар'єрів і розкриттю особистісного потенціалу кожного майбутнього фахівця; спрямованість на спільне досягнення результату, розуміння майбутніми учителями залежності успіху кожного від успіху інших; міжособистісна взаємодія, взаємодопомога як умова спільного розв'язання навчальних завдань у процесі ігрової діяльності; створення ситуації особистісного утвердження, в якій відбувається визначення й усвідомлення мотивів, цілей, вибору засобів й умов своєї діяльності, рефлексії її результатів; спільна оцінка ходу й результату роботи в процесі групової рефлексії [3].

У процесі аналізу наукової літератури нами було виокремлено ряд таких педагогічних умов ефективної фахової підготовки учителів початкової школи, які віддзеркалюють загальні освітні тенденції, а саме: формування мотиваційних установок майбутніх учителів початкової школи до здійснення позакласної роботи; активізація пізнавальної діяльності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; створення у педагогічному закладі освітнього акмеологічного середовища. Обґрунтуємо визначені нами педагогічні умови.

1. Формування мотиваційних установок майбутніх учителів початкової школи до здійснення позакласної роботи. На необхідності розвитку мотивації особистості наголошували науковці: О. Артемова, А. Зарицька, З. Крижановська, Л. Служинська та ін. Успішність професійної діяльності залежить не тільки від професійних знань, умінь, комунікативної контактності, навичок, але й від професійної мотивації. Мотиваційні феномени є чи не найвагомішими внутрішніми умовами, що впливають на прагнення людини досягати успіху в діяльності. У контексті дослідження нас цікавить професійна мотивація як властивість особистості, що поєднує систему цілей, потреб, які спонукають майбутніх учителів до активного засвоєння знань, оволодіння уміннями й навичками, свідомого ставлення до професії. Професійну мотивацію зведено до трьох основних комплексів: інтерес, обов'язок, самооцінка професійної здатності [1].

2. Активізація пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Засоби інформаційно-комунікаційних технологій є тими чинниками, що створюють необхідні передумови для виникнення внутрішньої мотивації діяльності особистості в умовах комп'ютерного навчання, особливо тоді, коли вони адаптовані до особливостей майбутніх фахівців, складу їхнього мислення, рівня наявних знань. У цьому випадку вони починають одержувати задоволення від самого процесу навчання, незалежно від зовнішніх мотиваційних чинників. Отже, інформаційно-комунікаційні технології здатні позитивно впливати й на активізацію пізнавальної діяльності майбутніх учителів. Вважаємо, що активне застосування мультимедійних програм, ресурсів Інтернет та ІКТ, надає швидкий доступ майбутнім фахівцям до різноманітних навчальних матеріалів, поглиблює їхню мотивацію до навчання, сприяючи в такий спосіб ефективному розвитку в них готовності до здійснення позакласної роботи [8].

3. *Створення у педагогічному закладі освітнього акмеологічного середовища.* Акмеологічний підхід спрямований на реалізацію принципу цілісності, оскільки акме людини (вищий прояв її професійного, особистісного самовираження та самоствердження), яке вивчається акмеологією, розуміється як гармонійна єдність психологічних і соціальних установок, у межах чого виявляється досяжною повнота буття в рамках індивідуального стану. Іншими словами, стан (чи особистісний статус) акме, як основний об'єкт дослідження акмеології, є атрибутом гармонійної самоактуалізованої (згідно А. Маслоу) особистості, що є цілісною сутністю, яка виявляє оптимальне узгодження всіх психофізіологічних, свідомих, неусвідомлених, духовних вимірів людської особистості, що складають її творчу повноту. Базуючись на даному визначенні акме людини, можна окреслити й шляхи її розвитку, спрямовані на розвиток гармонійної особистості [2]. Акмеологічне середовище має суттєві ознаки у вивченні становлення особистості, а саме: зрілість, успішність, вершинність, гармонійність, творчість, майстерність.

4. *Опанування майбутніми учителями початкової школи алгоритмів виховної роботи з школярами.* Умова опанування майбутніми учителями початкової школи алгоритмів виховної роботи з молодшими школярами ґрунтується на теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперіна. У своєму дослідженні науковець виокремив орієнтовну функціональну складову, що визначає закономірності переходу від зовнішньо матеріалізованих до внутрішніх психічних дій і характеризується формою, мірою узагальнення, рівнем засвоєння, а також необхідними для продуктивного виконання дії умовами [1].

Таким чином, у процесі аналізу наукової літератури виокремлено педагогічні умови ефективної фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення позакласної роботи, які віддзеркалюють загальні освітні тенденції в підготовці майбутніх фахівців у своїй професійній діяльності: формування мотиваційних установок майбутніх учителів початкової школи до позакласної роботи; активізація пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкової школи засобами інформаційно-комунікаційних технологій; створення у педагогічному закладі освітнього акмеологічного середовища; опанування майбутніми учителями початкової школи алгоритмів виховної роботи з молодшими школярами.

Для успішного здійснення позакласної роботи з учнями учителю початкової школи необхідно володіти такими особистісними якостями: мати розвинене критичне, самостійне та активне мислення, пізнавальний інтерес, проявляти любов та толерантність до учнів, прагнути до самовдосконалення і саморозвитку, розуміти значущість і цінність обраної професії тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам зробити висновок про те, що підготовку майбутніх учителів початкової школи до позакласної роботи слід розглядати як процес, результатом якого є сформованість до здійснення педагогічної діяльності. Кінцевим результатом готовності майбутніх учителів початкової школи до позакласної роботи є творча, всебічно розвинена особистість майбутнього фахівця з науковим світоглядом, з широким професійним світоглядом особистості, яка постійно дбає про своє самовдосконалення, повністю відповідає вимогам, які ставить до неї сьогодення.

Подальшого вивчення потребують питання розроблення шляхів використання мультимедійних технологій у підготовці майбутніх учителів початкової школи до позакласної роботи, а також проблема підготовки педагогів в умовах школи I ступеня до здійснення позакласної роботи з дітьми з особливими потребами. Майбутніх учителів слід спрямовувати на таке оволодіння інформаційно-комунікаційними та інноваційними технологіями, щоб вони стали для них не лише засобом для унаочнення навчальної інформації, а життєвою необхідністю для професійного й особистісного росту та самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. Исследования мышления в современной психологии. М.: Наука, 1966. С. 272–317.
2. Зарицька А. А. Акмеологічно-педагогічні умови професійної самореалізації майбутнього вчителя музики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: збірник наукових праць*. 2013. Вип. 14 (19). С. 71–75.
3. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти: монографія. Умань: РВЦ «Софія», 2008. 332 с.
4. Коростылева Л. А. Проблемы самореализации личности в системе наук о человеке. Психологические проблемы самореализации личности. СПб.: Питер, 1997. С. 3–19.
5. Кудинова Н. В. Роль социального интеллекта в профессиональной самореализации личности. *Вестник Российского университета дружбы народов*. 2011. № 5. С. 224–229.
6. Литвиненко С. А. Оцінка якості професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів *Науковий вісник Чернівецького державного університету. Серія: «Педагогіка і психологія»*. 2003. Вип. 184. С. 69–73.
7. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: програма / ред. І. Д. Бех. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 80 с.
8. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.

References

1. Halperyn, P.Ya. (1966). *Psykholohyia myshlenyia y uchenye o poztapnom formyrovanyu umstvennykh deistvyi. Yssledovanyia myshlenyia v sovremennoi psykhologhyi* [Psychology of thinking and the doctrine of the gradual formation of mental actions]. M: Nauka, 1966. S. 272-317. [in Russian].
2. Zarytska, A.A. (2013). *Akmeolohichno-pedahohichni umovy profesiinoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia muzyky* [Acmeological and pedagogical conditions of professional self-realization of the future music teacher]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 14. Teorii i metodyka mystetskoï osvity: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 14(19). Chastyna 1. K : NPU imeni M. P. Drahomanova*, 2013. S. 71-75. [in Ukrainian].
3. Komar, O.A. (2008). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly do zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii. Teoretyko-metodychni aspekty. Monohrafiia. [Formation of cognitive activity of students in the conditions of block organization of training]*. Uman: RVT "Sofiia", 2008. 332 s. [in Ukrainian].
4. Korostyleva, L.A. (1997). *Problemy samorealizatsyy lychnosty v systeme nauk o cheloveke [Preparation of future primary school teachers for the use of interactive technologies. Theoretical and methodological aspects. Monograph]*. *Psykholohycheskye problemy samorealizatsyy lychnosty*. SPb. St-Petersburg, 1997. S. 3-19. [in Russian].
5. Kudynova, N.V. (2011). *Rol sotsyalnoho yntellekta v professyonalnoi samorealizatsyy lychnosty [Role of social intelligence in the professional self-realization of the individual]*. *Vestnyk Rossyiskoho unyversyteta druzhby narodov. Seryia: Psykholohyia y pedahohyka* M.: Yzd-vo RUDN, 2011. № 5. S. 224-229. [in Russian].
6. Lytvynenko, S.A. (2003). *Otsinka yakosti profesiino-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Evaluation of the quality of professional and*

pedagogical training of future primary school teachers]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: pedahohika i psykholohiia. Vyp. 184. Chernivtsi ChDU, 2003. S. 69-73. [in Ukrainian].

7. Osnovni oriientyry vykhovannia uchniv 1-12 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Ukrainy [*Basic reference points for the education of the 1-12th grades students of the Ukrainian secondary schools / program approved by the order of Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine*]. prohrama. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2008. 80 s. [in Ukrainian].

8. Pometun, O.I. (2004). Dyskusiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhodu v ukrainskii osviti. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitoi polityky [*Discussion of the Ukrainian teachers about the introduction of a competency-based approach in the Ukrainian education*]. Pid zah. red. O. V. Ovcharuk. K: "K.I.S.", 2004. 112 s. [in Ukrainian].

BONDAR Victoria, assistant professor, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy.

PEDAGOGICAL CONDITIONS PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR EXTRACURRICULAR WORK IN PRIMARY SCHOOL

Abstract. *The analysis of psychological and pedagogical literature allowed us to conclude that the preparation of future primary school teachers for extracurricular work should be considered as a process, the result of which is the preparedness for pedagogical activities. The end result of the readiness of future primary school teachers for extracurricular activities is a creative, well-developed personality of the future specialist with a scientific outlook and a broad professional outlook of a person who constantly cares about self-development and fully meets current requirements. Modern Ukrainian education under the conditions of the European integration requires the specialists of a new formation with a European or world level of qualification, creative individuals, who are free from biased and stereotyped thinking. Therefore, it is necessary to radically update the technology of their preparation for independent pedagogical activity under the new socio-economic conditions. Higher education should provide fundamental scientific, professional and practical training of future primary school teachers for extracurricular activities.*

The quality of professional training is ensured by a wide range of tools: updating the content of the educational process in accordance with the latest achievements of science and practice, improving the scientific and pedagogical skills of teachers, involving them in active participation in scientific research work etc. Thus, an essential task of higher pedagogical education in Ukraine is to increase the level of professional training of future primary school teachers to implement extracurricular activities.

Thus, in the process of analyzing the scientific literature, the pedagogical conditions for effective professional training of future primary school teachers for extracurricular activities are identified. They reflect the general educational trends in training of the future specialists in their professional activities: formation of motivational attitudes of future primary school teachers; energizing of cognitive activity of future primary school teachers by means of information and communication technologies; creation of an educational acmeological environment in a pedagogical institution; mastering by future primary school teachers of algorithms of educational work with junior primary school students.

Key words: *professional education, teacher, pedagogical conditions, training of future primary school teachers, primary school, extracurricular activities.*

Одержано редакцією: 01.09.2020 р.
Прийнято до публікації: 14.09.2020 р.